

JIHOAMERICKÝ REGION A JEHO INTEGRATIONÁLNÍ PROCES: PŘÍPADOVÁ STUDIE UNASUR A MOŽNOSTI VYUŽITÍ POZNATKŮ Z EVROPSKÉ INTEGRACE

SOUTH AMERICAN REGION AS AN INTEGRATION PROCESS: CASE STUDY OF UNASUR AND THE POSSIBILITY OF APPLICATION OF THE THEORIES OF EUROPEAN INTEGRATION

MGR. MARTIN HRABÁLEK, PH.D.

Ústav teritoriálních studií | Department of Territorial Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ t. č. 172, Generála Přáky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: martin.hrabalek@mendelu.cz

Anotace

Autor v textu zkoumá jihoamerický integrační proces UNASUR, komparuje jeho výchozí podmínky a dosavadní vývoj s Evropou a aplikuje evropské integrační teorie. Snahou je analyzovat výchozí podmínky integrace v regionu Jižní Ameriky a identifikovat možná slabá místa. Autor využívá komparativní metody ve formě srovnávání jednotlivých aspektů integrace v regionu Jižní Ameriky s aspekty v evropském regionu. Výsledkem je konstatování omezené možnosti aplikace některých teorií evropské integrace v regionu Jižní Ameriky, s ohledem na doposud odlišnou podobu a vývoj integračního procesu.

Klíčová slova

region, regionální integrace, Jižní Amerika, Evropská unie

Annotation

The author examines South American integration process UNASUR, compares its initial condition and development with the integration in Europe and applies European integration theories. Main aim is to analyze several conditions of integration in South American region and to identify its weak spots. The author uses comparative method in the form of comparison of particular aspects of integration in South America with the aspects in European region. The author finds out that the possibility of application of some of the theories of European integration is currently rather limited, due to different character and development of the integration process in South America.

Key words

region, regional integration, South America, European Union

JEL classification: F53

Úvod

V posledních dekádách zaznamenala světová scéna nárůst nového regionalismu, a to v rozvojových částech světa. Nejedná se jen o vytváření nových integračních procesů, ale také o ovlivňování a novou dynamiku procesů, které byly započaty již dříve. V minulosti tento proces byla motivována výhodností ekonomické spolupráce a možným příspěvkem k rozvoji jednotlivých regionů, nicméně též jejich dopad na vnitropolitický vývoj zainteresovaných států.

Spolu s tímto nár stem integra ních proces vzrostl i po et autor , kte í se za ali zabývat tím, nakolik jsou zku-enosti a teorie vycházející z evropského integra ního procesu, který celosv tov v rámci regionálních integra ních snah do-el nejdále, p enositelné do jiných ástí sv ta. Vzniká tak specifická subdisciplína komparativní regionální integrace jako sou ást obecné subdisciplíny integra ních teorií jako sou ástí oboru mezinárodních vztah .

Základní p ekáflku úsp -né komparaci -asto tvo í fakt, fle integra ní procesy mimo evropský kontinent se potýkají s adou r zných problém , které vedou k pomalému vývoji í zablokování n kterých otázek. Pro vysv tlení nedostate ného vývoje je tak nutné zkoumat odli-né historické, sociální í geografické reality v jednotlivých ástech sv ta, které tvo í determinanty postupu v integraci.

Pro ú ely tohoto lánku byla zvolena komparace regionálních integra ních proces v Jifní Americe a v Evrop . Region Jifní Ameriky byl zvolen proto, fle má z historického, kulturního, sociálního í institucionálního hlediska k Evrop blífle, nefl jiné sv tové regiony, ve kterých v sou asnosti integra ní procesy probíhají. Druhým d vodem je fakt, fle státy Jifní Ameriky p nejmen-ím v proklamacích mají v plánu jít v integraci do zna né hloubky, ímfl se od ady jiných integra ních proces odli-ují.

Cílem tohoto p ísp vku je analýza výchozích podmínek a dosavadního vývoje integra ního seskupení Unie jihoamerických národ (UNASUR) jako celokontinentálního integra ního procesu v rámci Jifní Ameriky, s d razem na srovnání s integrací v Evrop . Dal-ím cílem je snaha o hledání slabých míst jihoamerické integrace. Zárove je text snahou o aplikaci teorií evropské integrace a mezinárodních vztah a vyhodnocení vhodnosti rámce t chto teorií pro zkoumání jihoamerického regionálního integra ního procesu.

Metodologické poznámky

Pro vysv tlení otázky Őco a jakō chce autor v rámci tohoto textu zkoumat, je zásadní vymezení pojmu region. O regionu lze prakticky mluvit ve t ech r zných souvislostech. M fle se jednat o region supranacionálního charekturu (tvo ený více spolu sousedícími státními jednotkami), region subnárodní (ur itou ást národního státu) í region p eshraní ní (zahrnující ásti nejmén dvou stát) (Baert et col 2010: 22). Pro ú ely tohoto textu budeme region chápat v prvním uvedeném pojetí a to p edev-ím v politické rovin . Budeme se tedy zabývat schopností regionu jako politického útvaru jednat sm rem dovnit (ve smyslu ovliv ování politického vývoje vytvá ením nových pravidel hry) a sm rem navenek (ve smyslu jednotného vystupování v í jiným aktér m globálního politického systému). Zárove je zvolena komparativní metoda pro pot eby srovnání výchozích podmínek a vývoje evropského a jihoamerického regionu.

Stávající stav komparativního regionalismu by bylo zcela jednozna n možné ozna it jako ŐEU-centrickýō. Evropská unie je v naprosté v t-in p ípad referen ním subjektem, v í kterému jsou dal-í integra ní procesy srovnávány, p í emfl je v t-inou autor povařována za modelový í paradigmatický p íklad (Breslin et al. 2002: 12). V t-ina text se tak soust edí na to, jakým zp sobem se procesy v ostatních ástech li-í od úrovn integrace, které jsme byli schopni dosáhnout v Evrop , p ípadn jak se li-í vývoj integra ního procesu ve srovnání s vývojem evropské integrace. Jedním z hlavních d vod m fle být v tomto p ípad í fakt, fle ada integra ních proces mimo Evropu se evropským integra ním projektem a jeho strukturou výrazn inspirovala.

Otázkou v-ak je, zda teorie evropské integrace, které vznikly jako nástroj zkoumání evropského integra ního procesu a kterým bude v nována pozornost dále, p edstavují vhodný rámec výzkumu regionálních integrací v jiných ástech sv ta. ada integra ních proces v jiných ástech sv ta vychází z jiných reálií a má jiné ambice a cíle nefl integrace v Evrop . V rámci teorií evropské integrace nadto neexistuje obecn uznávaný p ístup a tyto teorie jsou v naprosté v t-in Ő-íté na míruō vývoji integrace v Evrop . To m fle znesnad ovat jejich p enositelnost do jiných region . A koliv tak nap íklad konkrétn v rámci UNASUR dochází k vytvo ení supranacionálních í

intergovernmentálních institucí analogickým k t m, které fungují v sou asnosti EU (Riggiozzi 2010: 9), obsah integrace a e–ené otázky se ásto výrazn li–í.

Jedním z možných zkreslení m fle být téfl stá í UNASUR jako integrace. P estofle pokusy o spojení celé Jiřní Ameriky probíhají jiřl od roku 2004, UNASUR ve své sou asné podob reáln vznikl v roce 2010, kdy vstoupila v platnost ustavující smlouva. Je tedy otázkou, jakým metrem m ít dosavadní krátký vývoj integrace v rámci jihoamerického regionu.

Teorie evropské integrace

Pro aplikaci teorií evropské integrace na ostatní sv tové regiony p edstavuje základní problém fakt, fle neexistuje fládná obecn uznávaná teorie integrace (Malamud ó Schmitter 2011: 136). Místo toho existuje vedle sebe áda teorií, které se soust edí na jiné aspekty integra ního procesu, i v p ípad fle najdou sty ná témata, vykládají d vody vývoje jinak.

Z významných teorií je nutné jmenovat p edev–ím teorie funkcionalistické a neofunkcionalistické, v jejichř centru stojí tzv. efekt p elévání, kdy se úsp –ný postup v jedné oblasti integrace promítá i do vývoje oblastí dal–ích. Funkcionalistické teorie lze adit do supranacionálního paradigmatu a vycházejí z toho, fle národní stát je pouze jedním z aktér integra ního procesu (Ma ousek 2012) a na proces mají vliv i dal–í akté i v etn samotných vytvo ených supranacionálních institucí. Naproti tomu stojí intergovernmentalistické paradigma, v rámci kterého je za hlavního aktéra integra ního procesu považován stát (Fiala-Pitrová 2003: 17). Moc a národní zájmy hrají v integraci zásadní roli a ovliv ují její postup vp ed. Auto i jako Andrew Moravcsik pak tvrdí, fle státy p ístoupí k integraci pozitivn pouze v p ípad , fle integra ní proces posílí jejich pozici (Moravcsik 1998). Evropská integrace nadto zahrnuje mnoho dal–ích teorií, jako je řmulti–úrov ové vládnutíř, které je ale dle názoru autora vhodné p edev–ím pro hlub–í úrovn integrace, kterou doposud UNASUR nep edstavuje. Rozsah tohoto textu bohuřel nedává prostor pro podrobn j–í p edstavení dal–ích proud .

Z pohledu tohoto textu jsou zásadní debaty o tom, pro v bec k regionálním integracím dochází a jaký má dále pr b h. Dva vý–e zmín né p ístupy v tomto p ípad p ícházejí s odli–nými vysv tleními. Neofunkcionalismus vychází z p edpokladu, fle politické funkce musí být vykonávány na nejefektivn j–í úrovni a touto úrovní v n kterých oblastech není národní stát. To vede k integraci a k vytvo ení její supranacionální roviny, kdy nadnárodní instituce mohou integraci dále výrazn ovliv ovat a státy nad ní áste n ztrácejí kontrolu (Andreatta 2011: 24-25). Naproti tomu intergovernmentalisté tvrdí, fle národní státy drří evropský integra ní proces pevn v rukou a integraci samotnou i její prohloubení posuzují prizmatem svých národních zájm .

Rozd lení ekonomické a politické moci v rámci integrace

Rozloření politické a ekonomické moci v rámci dané integrace je pro vývoj zásadní z n kolika d vod . P edn , ur uje, které státy jsou potenciálními v dci v rámci regionu a odporu jak silných jiných stát mohou v rámci integrace elit. Rozloření moci pak také umofl uje po ítat s vytvá ením koalic pro projekci vlastních p edstav o pokračování a prohlubování integra ního procesu. Ideální p ípad pro integraci by p edstavovaly velmi popula n a ekonomicky podobné státy s obdobnými zájmy, cofl je v–ak vzhledem na geografickou realitu prakticky nemoflné.

A koliv lze namítat, fle v rámci evropské integrace hrálo vřlvy prim N mecko, historicky byly jiřl od po átku integra ních snah v evropském integra nímu procesu p ítomny státy, které mohly být politicky jeho protiváhou ó p edev–ím Francie, ale také lidnatá Itálie. Postupn se k EU p ípojila nap íklad Velká Británie, která i p es sv j pon kud odtařitý p ístup je d leřřitým hrá em v oblasti evropské integrace, i řpan lsko a z pohledu vývoje evropské integrace stále je–t relativn nedávno Polsko, cofl jsou stále pom rn velké státy. Obecn lze íct, fle p es r znorodost jednotlivých stát je moc v EU rozd lena relativn rovnom rn , zvlá–t srovnáme-li ji s jinými integra ními procesy ve sv t .

Podíváme-li se na druhou stranu Atlantiku, vidíme naprosto odlišný obrázek. Ekonomická a především politická moc jsou v rámci Jižní Ameriky rozloženy velmi nerovnoměrně, kdy Brazílie představuje v celém regionu jednoznačného hegemonu. Brazílská populace tvoří se 200 miliony obyvatel prakticky polovinu populace Jižní Ameriky, která je 405 milion lidí. Druhá nejлюдnatější země, Kolumbie, již má pouze 47 milion obyvatel, stejně jako Argentina 41 milion. Obdobné, byť lehce menší disproporce existují i v ekonomické rovině, kde druhá nejvýznamnější ekonomika regionu, Argentina, je na méně než třetinu hospodářského výkonu Brazílie. Takováto situace s sebou nese otázku rozdílů hlasovacích práv a lze očekávat defenzivní postoj některých států proti Brazílii ve smyslu zabránění toho, aby se integrace řídila jen brazilskými zájmy.

Z hlediska politického je třeba se pozastavit i u rozdílných ambicí jednotlivých zemí v regionu. I zde se brazilská pozice a aspirace zaujmout pozici v globální ekonomice výrazně liší od ostatních států regionu. Brazílie je členem seskupení BRIC a spolu s Čínou, Indií a Ruskem má do budoucna hrát čím dál větší roli ve světové politice a ekonomice. Obvykle bývá dělba mezi tzv. šesti edními mocnostmi, nicméně najdou se i autoři, kteří poukazují na to, že brazilské ambice sahají daleko dále a Brazílie má aspirace hrát výraznou roli ve světové politice (Burges 2013).

Brazílii na rozdíl od dalších významných globálních hráčů zatím postrádá dostatečnou kapacitu v mezinárodním prostředí. Regionální integrací se tak pokouší mimo jiné posílit své globální postavení (Malamud 2011: 6). A koliv však ve které ukazatele podporují Brazílii k roli regionálního vůdce, v reálu není situace zas tak jednoduchá. Ostatní státy si pozici Brazílie v regionální integraci a ve světové ekonomice uvdomují, nicméně nejsou zcela ochotni brazilské vůdcovství přijmout. Z jejich pohledu totiž hrozí, že při akceptaci vůdcovství Brazílie budou do budoucna hrát roli šibrazilského protivníku.

Pozitivní roli pro integraci mohou hrát vnější mocenské faktory, především pak snaha omezit vliv Spojených států amerických, které byly historicky v regionu velmi silně přítomny. A koliv vliv USA v Latinské Americe v posledních letech klesá a například Russel Crandall v důsledku toho hovoří o špost-americké hemisféře (Crandall 2011), snahou států v regionu je ještě více jej omezit. Integrace tak může mít v podstatě defenzivní charakter (Tussie 2009) ve smyslu posílení sebe sama proti ostatním aktérům globální politiky. Tato motivace se však doposud nezdá dostatečně silná a nebyla schopna převážit.

Otázka státní suverenity v latinskoamerickém regionu

Koncept státní suverenity a přenos pravomocí na rovinu regionální integrace představují centrální a klíčovou problematiku prakticky všech teorií evropské integrace. K otázkám špro se státy vbec integrují? a špro státy předávají své pravomoci na vyšší úrovni? se přitom jednotlivé teorie staví různě, jak bylo naznačeno výše.

Evropská integrace má oproti mnohým integracím projekt výhodu své více než padesátileté historie, během které se měla hlouběji prohloubit. Tato historie však v žádném případě nebyla příkladem pouze úspěšných období. Příkladem může být období vlády prezidenta de Gaulla ve Francii v 60. letech a jeho nacionalistický koncept šEvropy států (Fialová Pitrová 2003: 79). Francie v tomto období představovala výraznou brzdu dalšímu rozvoji integrace.

V případě souasně Latinské Ameriky jsou chápání státní suverenity a nacionalismus jako součást národní identity výrazně silnější, než v dnešní Evropě. Silný nacionalismus se v regionu objevil v souvislosti s utvářením národních států v období po získávání nezávislosti a v politické kultuře celého regionu jej lze vysledovat až do nynějška (Sanahuja 2012: 1). Jedním z důvodů může být i setrvalý vliv Spojených států, kterému se státy v regionu bránily.

Nacionalismus může být též zčásti vysvětlením pro podporu silných vůdců v regionu, jako byl Hugo Chávez i jako jsou Rafael Correa v Ekvádoru i Evo Morales v Bolívii. Existence těchto silných figur, vystupujících často na obranu národních zájmů, pokrok může v integraci přití- nenahrává. A to

z toho d vodu, fle tito v dci v domácí politické arén prodávají úsp –né hájení suverenity. Dal-ím p ípadem je vytvá ení paralelních ideologicky orientovaných spoluprací, jako byla Bolívarská alternativa pro Ameriky (ALBA ó Alternativa Bolivariana para las Américas), soubor socialistických stát sdružených okolo Chávezovské Venezuely.

Roli v dc v-ak lze chápat i jinak, a to jako nositel idejí. Typicky to lze ilustrovat na pozici Brazílie jako klí ového státu integrace. Role prezidenta Luly pro vznik UNASUR byla klí ová a UNASUR do jisté míry byl šLulovým dít temō (Gratius-Saraiva 2013: 10). Po Lulovi, který integra nímu projektu v noval spousta energie a prakticky mu vdechl flivot, následuje Dilma Rouseffová, jejífl p ístup k integraci v regionu je daleko pragmatit j-í, více zalofený na brazilských zájmech a nutno íct, fle i vlafn j-í. P íkladem m fle být nap íklad fakt, fle prezidentka v listopadu 2012 zru-ila svoji ú ast na summitu UNASURu z d vodu vytíflenosti domácí agendou.

Chápání UNASUR jako priority

Z hlediska zkoumání pozice UNASUR je nutné zmínit jeden faktor, který m fle vést k tomu, fle UNASUR jako proces postupuje kup edu pom rn pozvolna. Tímto faktorem je existence jiných integra ních proces jak v jihoamerickém regionu, tak v regionu Latinské Ameriky jako celku. Jedná se p edev-ím o Andské spole enství národ (CAN ó Comunidad Andina de Naciones), Spole ný trh Jihu (MERCOSUR ó Mercado Común del Sur) a nov nap íklad Pacifická aliance (Allianza del Pacífico) nebo Spole enství latinskoamerických a karibských stát (CELAC - Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños). Zcela specifickou formu spolupráce pak p edstavovala vý-e zmín ná ALBA, která sdruflovala latinskoamerické levicové reflimy pod taktovkou Huga Cháveza.

Zatímco v evropském prostoru je Evropská unie v sou asnosti prakticky jedinou integra ní volbou, mnofství paralelních integra ních proces v oblasti Latinské Ameriky nutn musí vést k otázce, který z integra ních proces p edstavuje z dlouhodobého hlediska prioritu. Integra ní procesy v jihoamerickém regionu nejsou pouze po etné, ale dosahují i r zné hloubky, cofl dále znesnad uje orientaci. V sou asné chvíli lze prakticky z katalogu prioritních integrací vy adit CELAC, který má p íli- írokou lenskou základnu a v dohledné dob nep ekro í podobu platformy pro vzájemné setkávání a diskuzi.

V t-ina autor se shoduje na tomu, fle UNASUR jako integra ní projekt p edstavuje prioritu pro Brazílii, a to z d vod sebezposílení v rámci regionu i navenek (Gratius-Saraiva 2013; Malamud 2011). Nicmén UNASUR takto z brazilského pohledu p edstavuje p edev-ím politický a nikoliv ekonomický integra ní projekt. A koliv dochází k posilování vnitroregionálního obchodu, Brazílie hledá stále ast ji obchodní partnery mimo region. V politické rovin pak naráfl Brazílie na nacionalistické tendence n kterých jihoamerických stát .

Záv r

Komparace dvou rozdílných region z hlediska integrace je v cí pom rn nesnadnou. P estofle region Jiflní Ameriky a Latinské Ameriky má k Evrop v mnoha ohledech blíflé, nefl regiony jiné, ve h e je spousta faktor , které mají na vývoj spolupráce mezi lenskými státy UNASUR vliv. Za jeden z nejzásadn j-ích problém lze považovat roli Brazílie v integra nímu procesu, respektive velikost brazilské populace i hospodá ství. Pro tak nerovnom rné rozd lení moci v rámci regionu nelze v Evrop nalézt analogii a je otázkou, jak se s tímto problémem UNASUR do budoucna vyrovná.

Co se tý e aplikovatelnosti teorií evropské integrace, vysoká míra nacionalismu v regionu vede k tomu, fle vypovídací hodnota nadnárodního p ístupu k integraci je relativn nízká. Ke zna ným p enos m kompetencí doposud nedochází a je otázkou, zda v budoucnu bude. Nelze vylou ít variantu, fle integra ní proces v Jiflní Americe bude i p es rétorické projevy o jednot postupovat velmi pomalu a fle se ho v dohledné dob nebude da ít dostate n prohloubit. Vy-í explana ní potenciál tak v tomto regionu mají intergovernmentalistické teorie váflící postup v integraci k národním zájm m lenských

stát , nicmén pro jejich p ípadnou modifikaci pro pot eby jihoamerického regionu by bylo t eba dal-ího, hlub-ího výzkumu.

Pro budoucnost integrace v oblasti Jižní Ameriky, potařmo celé Latinské Ameriky, bude d leřtý téř fakt, který z mnoha integra ních regionálních i subregionálních proces budou státy v regionu preferovat. Ze stávajícího pohledu se zdá být UNASUR optimální volbou, nicmén vztah n kterých stát v regionu k tomuto integra nímu projektu lze ozna it za relativn vřafný, což by mohlo být negativním faktorem pro dal-í pokrok v integraci.

Literatura

- [1] ANDREATTA, P., (2011). The European Unions International Realations: A Theoretical View. In *International Relations and the European Union*. Oxford: Oxford University Press. pp. 21-43. ISBN 978-01-995-4480-6.
- [2] BAERT, F., DE LOMBAERDE, P., SODERBAUM, F., VAN LANGENHOVE, L., (2010). Problems and Divides in Comparative Regionalism. In *Comparative Regional Integration: Europe and Beyond*. Surrey: Ashgate. pp. 21-43. ISBN 978-14-094-0182-7.
- [3] BRESLIN, S., HIGGOT, R., ROSAMOND, B., (2002). Regions in Comparative Perspective. In *New Regionalisms in the Global Political Economy: Theories and Cases*. Abingdon: Routledge. pp. 1-20. ISBN 978-04-152-7768-6.
- [4] BURGESS, S., (2013). Mistaking Brazil for a Middle Power. *Journal of Iberian and Latin American Research*, vol. 2013, iss. 2. pp. 286-302. DOI 10.1080/13260219.2013.853358.
- [5] CRANDALL, R., (2011). The Post-American Hemisphere: Power and Politics in an Autonomous Latin America. *Foreign Affairs*, vol. 2011, iss. 3, pp. 83-95.
- [6] FIALA, P., PITROVÁ, M., (2003). *Evropská Unie*. Brno: CDK. ISBN 80-7325-015-2.
- [7] GRATIUS, S., SARAIVA, M., (2013). Continental Regionalism: Brazil's prominent role in the Americas, *CEPS Working Papers*, 2/2013. ISBN 978-94-6138-277-1. Dostupné z: < http://aei.pitt.edu/40231/1/WD_No_374_Brazil's_Continental_Regionalism.pdf>.
- [8] MALAMUD, A., (2011). A Leader Without Followers? The Growing Divergence Between the Regional and Global Performance of Brazilian Foreign Policy. *Latin American Politics and Society*, vol. 53, iss. 3. p. 1-24.
- [9] MALAMUD, A., SCHMITTER, P., (2011). The Experience of European Integration and the Potential for Integration in South America. In *New Regionalism and the European Union: Dialogues, Comparisons and New Research Directions*. Abingdon: Routledge, 2011. pp. 135-158. ISBN 978-04-155-6372-7.
- [10] MA OUSEK, P., (2012). Comparison of Regional Integration in Europe and Latin America, *Global Politics*, 10/2012. ISSN 121367685. Dostupné z: < <http://www.globalpolitics.cz/clanky/comparison-of-regional-integration-in-europe-and-latin-america>>.
- [11] MORAVCSIK, A., (1999). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press. ISBN 1-85728-191-8.
- [12] RIGGIROZZI, P., (2010). Region, regioness and regionalism in Latin America: Towards a New Synthesis. *LATN Working Papers*, April 2010. ISSN 102863625. Dostupné z: < http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20394/RSCAS_2012_05.pdf?sequence=1>.
- [13] SANAHUJA, J., (2012). Post-liberal Regionalism in South America: The Case of UNASUR. *EUI Working Papers*, 5/2012. ISSN 102863625. Dostupné z: < http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20394/RSCAS_2012_05.pdf?sequence=1>.